

Derleyen  
MEHMET Ö. ALKAN  
**Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe**

İletişim Yayınları 3299 • Araştırma-İnceleme Dizisi 555

ISBN-13: 978-975-05-3504-8

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

*EDİTÖR* Tanıl Bora

*DİZİ KAPAK TASARIMI* Ümit Kıvanç

*KAPAK* Suat Aysu

*KAPAK FOTOĞRAFI* Erken Cumhuriyet döneminde bir 23 Nisan  
kutlaması (Cengiz Kahraman Arşivi)

*UYGULAMA* Hüsnü Abbas

*DÜZELTİ* Begüm Hazar Keleş

*BASKI* Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

*CILT* Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

**İletişim Yayınları** · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen  
MEHMET Ö. ALKAN

# Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe

MEHMET Ö. ALKAN - AHU ANTMEN  
AKSU BORA - TANIL BORA  
GÖKHAN ÇETİNSAYA - SEMA ERDER  
ŞEVKET PAMUK





## İÇİNDEKİLER

<b>SUNUŞ: YÜZ YILLIK CUMHURİYET</b>	
MEHMET Ö. ALKAN.....	7
<b>CUMHURİYET'İN SİYASAL DÖNEMEÇLERİ</b>	
MEHMET Ö. ALKAN.....	13
<b>KÖYLÜLÜKTEN ÇIKIŞIN ZORLU HALLERİ</b>	
SEMA ERDER.....	69
<b>KADINLARIN YÜZ YILI</b>	
AKSU BORA.....	111
<b>CUMHURİYET'İN EKONOMİSİ</b>	
ŞEVKET PAMUK.....	145
<b>DIŞ POLİTİKANIN YÜZYILI: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM</b>	
GÖKHAN ÇETİNSAYA.....	181
<b>YÜZ YILDA İDEOLOJİK AKIŞLAR</b>	
TANIL BORA.....	225
<b>MODERNİZM PEŞİNDE: SANATIN YÜZ YILI</b>	
AHU ANTMEN.....	271
<b>YAZARLAR</b> .....	315



## SUNUŞ: YÜZ YILLIK CUMHURİYET

---

MEHMET Ö. ALKAN

Türkiye'yi çevreleyen ve çoğu Osmanlı'dan müdevver ülkeler kadar, Avrupa ülkelerinde de 100. yılına ulaşan ikinci bir siyasi rejim örneği bulmak gerçekten zor. Öte yandan atlattığı baidirelere bakınca Cumhuriyet'in 100. yıla erişmesi bazen mucize gibi geliyor. 14 Mayıs 2023'te yapılacak seçimler de düşünüldüğünde bir asırlık Cumhuriyet değerlendirmesi daha bir önem taşıyor.

İnsan bir yandan içinde yaşamanın verdiği sıcaklıkla güne ve yakın geçmişe karşı körleşirken, diğer yandan uzak geçmişe bakarken göremedikleri arasında kaybolması mümkün oluyor. Değerli hocam ve dostum İoanna Kuçuradi'nin ifadesiyle "hepimizin ve her birimizin Cumhuriyeti olması" demokratik bir içeriğe kavuşmasıyla mümkün. Cumhuriyet'in 100 yılı için her biri birbirinden değerli ve konusunun uzmanı isimler tarafından yazılan bu kitabı hazırlama fikri Gökhan Çetinsaya ile fırsat buldukça buluşup yaptığımız sohbetlerde ortaya çıktı. Kitapta kimlerin olabileceğini düşündük. Teklif götürdüğüm bu kitapta yer alan dostlarımla her biri böyle bir projede/kitapta yer almayı memnuniyetle kabul ettiler. İki kez Zoom toplantısı yaparak fikirlerimizi paylaştık, ilintili çerçeveyi çizmeye çalıştık, konuyu nasıl ele alabileceğimizi konuştuk, sınırları belir-

ledik. Sonuçta Cumhuriyet'i kadınlar, siyasal düşünceler, toplumsal, siyasal, ekonomik, diplomatik değişim ve sanat açısından ele aldığımız bu eser ortaya çıktı. 100 yıllık Cumhuriyet'i birbirinden farklı alt-dönemlere ayırdığımız gibi, birbirinden farklı sorunsallarla da ele aldık. Bazı alt-dönemler çakışırken, bazıları birbirinden farklılaştı.

**Ahu Antmen**, kaleme aldığı "Sanatın Yüzyılı" başlıklı incelemesinde Osmanlı-Cumhuriyet arasındaki süreklilik sorgulamasından yola çıkarak örtük ya da açık kültürel çatışmalar ve sentez arayışlarına dikkat çekiyor. "Eski kültür, yeni sanat", "Cumhuriyet'e doğru", "Cumhuriyet ve modernizm", "Liberalleşme dönemi", "Toplumsal çalkantılar arasında", "Yeni bir kültürel iklim" başlıklarıyla 100 yıllık dönemi akıcı bir şekilde değerlendiriyor. Cumhuriyet ve modernizmin ele alındığı tek parti dönemi, Demokrat Parti döneminde sanatın liberalleşmesi, 1960-1980 arası toplumsal çalkantıların içinde kendine ait bir yeri koruma refleksi, 1980 sonrası yeni kültürel iklimde sanatın yeri karşılaştırmalı olarak ele alınıyor. Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik değişim ve çalkantılarıyla, yükselen yeni sınıfların kültürel tercihlerinin sanatı nasıl etkilediğini tartışıyor. Bir yanda Batı sanatının parçası olma gayreti, diğer yandan bu gayretin hep iğreti kalışı, sanat ürünlerinin korunamadığı gibi sergilenememesi, 2000'li yıllarda sanatın bir tür endüstriye evrilmesini anlatıyor. Günümüzün "yerli ve milli" kültürel motiflerini canlandırmaya çalışan Yeni Osmanlıcı estetik anlayışı ve sentez çabasının ve "kültür yolu" icadının akıbetini merak eden bir soruyla bitiriyor.

**Aksu Bora**, "Kadınların 100 Yılı" başlıklı incelemesinde, klasik ve kronolojik bir anlatı değil, kadın çalışmalarının 1970'lerin sonunda ve hemen başında yeni baştan ve eskisinden farklı olarak nasıl ele alındığını irdeliyor. Bir anlamda 1980'lerde yükselen kadın hareketi ve kadın tarihine açılan yeni ufukları zikrederek "Cumhuriyet'in kızları", "Kadınlar hep vardı", "Sol muhalefette kadınlar", "Hanım kardeşler", "Cinsiyet rejiminin de-



ğişimi”, “Kadınlık arzuları”, “İyi hanımlar”, “Kendi hikâyesini yazmak” ve “Geçmişin genleşebilme yeteneği” başlıklarıyla ele alıyor. Değerlendirmeleri Tanzimat sonrası bir medeniyet meselesi olarak teşhis edilen “kadın sorununun” Türk milliyetçiliğinin kurucu edebi metinlerinde aynı anda hem “karanlık mazi” hem de modernite simgesi olduğu ve hatta modernitenin kadın olarak kişiselleştirilmesinin eleştirisi ile başlıyor. Eski ile yeninin eşliğini edebiyat metinlerinde izini sürüyor. Süreç içerisinde Cumhuriyet’in “kız evlatları”, solun “bacıları” 1980’lerin “kadınları”, AKP’nin “hanım kardeşleri” üzerinde dururken, kadın çalışmalarının çarpıcı örnekleri üzerinden önemli tartışmaları gündeme getiriyor. Kürt kadın imgesinin, “Türk tarafında töre cinayetleri” şeklinde cahilliğin yoksulluğun ve sessizliğin bir parçası olarak düşünülürken, Kürt hareketi tarafında nasıl medenilikle, eşitlik ve özgürlükle eşleştirildiğine dikkat çekiyor. Eşbaşkanlık uygulamasının önemini altını çiziyor.

**Tanıl Bora**, “Yüzyılda İdeolojik Akışlar” başlıklı yazısında hem bir düşünce tarihi envanter dökümü veriyor hem de dönemlerin özellikleri ve karşılaştırması üzerine kurulu bir anlatım sunuyor. 100 yıllık Cumhuriyet tarihindeki büyük ideolojilerin etkisi ve karşılığı kadar, özgün fikir örneklerini ele alıyor. Siyasal hayatın farklı evrelerinin siyasal akımları nasıl etkilediğini, beş başlıkta maharetle özetliyor. Önce “Erken Cumhuriyet ve tek parti dönemi (1923-1945)” başlığında milliyetçilik, Türkcülük, laisizm, İslâmcılık ve komünistler ele alınıyor. İkinci başlık “Anti-komünizm çağı” ve DP dönemi (1945-1960)” adını taşıyor ve “İnkılapları makule getirmek ve milli iradecilik”, “Liberal”, “Anti-komünizm”, “İslâmcılık” ve “Komünistler” bu başlık altında inceleniyor. Üçüncüsü “Siyasi erginlik dönemi (1960-1980)” adını taşıyor ve bu başlık altında “Sağın krizi ve bölünme”, “Solun altın devri” ile “Ön-feminizm” alt başlıklarını ele alıyor. Dördüncü başlık “Uzun 12 Eylül (1980-2002)” adını taşıyor ve “Zaruri Atatürkçülük ve yeni Kemalizm”, “Milliyetçilik”, “İslâmcılık”, “Yeni sağ”, “Sol”, “Feminist uyanış”, “Kürt sorunu” bu başlık altında inceleniyor.

Son başlık “AKP devri (2002-2023)” ismini taşıyor ve “AKP”, “Fethullahçılar/Gülenciler”, “Kürt hareketi ve HDP”, “Ulusalçılık ve milliyetçilik”, “Sol”, “Feminizm” ile “Bir muhasebe” başlıkları altında değerlendiriliyor.

**Gökhan Çetinsaya**, “Dış Politikanın Yüz Yılı: Süreklilik ve Değişim” başlığı altında hem dünya hem de iç siyasal gelişmeler ekleninde dış politikanın dönemsel özelliklerini veriyor ve analizi yapıyor. İncelemesinin başında Türkiye’nin dış politikasını şekillendiren özelliklerle ilgili genel ve eleştirel bir girişi var. Ana hatlarıyla Cumhuriyet dönemi dış politikasının, onu etkileyen yapısal faktörler, genel ilkeler, temel amaçlar, stratejiler ve araçlar doğrultusunda nasıl belirlenmiş ve uzun vadeli olarak sürdürülmüş olduğunu maharetle özetliyor. “1923-1945 dönemi”ni İkinci Dünya Savaşı’nı da ayrıca vurgulayarak ele alıyor. 1945-1989/1991 dönemini önce “1945-1965 yılları: Tek boyutlu politika” ve sonra “1965-1989/1991 yılları: Çok boyutlu dış politika” gibi üç alt başlık/dönem halinde inceliyor. Soğuk Savaş sonrası “1989/1991 sonrası dönem” olarak ele alırken, AKP dönemini iki alt başlıkta özetliyor. İlki “2002-2011 yılları: AKP dış politikasının ilk dönemi”, ikincisi ise “2011-2016 yılları: Arap Baharı’nda AKP dış politikası” başlığını taşıyor. Günümüze kadar gelen son başlık ise 2016 darbe girişimi sonrası ele alan “2016 sonrası: Başkanlık rejiminin dış politikası” adını taşıyor.

**Sema Erder**, Metodoloji konusunda çarpıcı bir giriş yaptıktan sonra “Köylülükten Çıkışın Zorlu Halleri” başlığıyla, 100 yıllık Cumhuriyet’in büyük çoğunluğu köyde yaşayan bir toplumdaki kentte yaşamaya başlayan bir topluma geçiş sürecini ve köylülüğün sıyrılmasının zorlu yanlarını ele alıyor. Bunu, içinde yaşadığı dönemlerin etkilediği bir sosyal bilimci gözüyle, kendi deyişiyle, “günün yerel koşullarından ve kendisinin özel koşullarından yola çıkarak” ele alıyor, anlatıyor, hesaplıyor ve eleştiriyor. Türkiye’nin geçirmiş olduğu toplumsal değişimi insan/toprak/devlet ilişkileri ve kent/kır yaşam tarzı farkları açısından ele alıyor. Bugün vardığımız yeri de post kentleşme

ve şirket küreselleşmesi etkileşimiyle yeni nesil popülizmin inşaata dayalı politikalarını çimento dönemi olarak değerlendiriyor. Çimento döneminin yerel aktörleri olan müteahhitlerin rolü ve işlevi üzerinde durarak Rusya'daki "oligarklar"a benzetiyor. Metinde "Millet sisteminden 'tek millet/tek devlet'e geçiş", "Köylü/kentli ilişkisinde yeni düzen ve yeni gerilimler", "Pre-modern toplumsal tahayyülle, modern toplumsal tahayyülün kentte karşılaşması", "Post kentleşme döneminde otoriter popülizm" ve son olarak "Bugün vardığımız yer" tartışılıyor.

**Şevket Pamuk**, "Cumhuriyet'in Ekonomisi" başlıklı yazısında 100 yıllık Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümlerini, hükümetlerin benimsediği iktisadi modellerin her dönemde dünyadaki farklı gelişmelerden nasıl etkilendiğini ve şekillendiğini ele alıyor. Bunu üç döneme ayırarak yapıyor. "1923-1950 dönemi"nde önce iki dünya savaşı arasında korumacılık ve devletçilikle birlikte önemli bir sanayileşme hamlesiyle inşa edilen ulusal ekonomi üzerinde duruyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan "1950-1980 dönemi"ni iki alt başlıkta ele alıyor. İlkini 1950'lerde kentleşmenin ivme kazandığı, korumacılığın sürdüğü tarıma dayalı kalkınma dönemi olarak inceliyor. İkinci alt-dönemi ise 1960'lardan itibaren özel sektör öncülüğünde ithal ikameci sanayileşmenin hâkim olduğu dönem olarak değerlendiriyor. Üçüncü alt-dönem 1980-2022 yıllarını kapsıyor ki dünya ekonomisinin kuralları sertleşirken, neoliberal iktisat politikaları eşliğinde dışa açılan ekonomi üzerinde duruyor. Sonrasında ülke ekonomisinin küresel ekonomiyle ilişkilerini ilgilendiren kurallar ve iktisat politikalarının pek değişmemesini vurgularken, buna karşılık, ülke içi ekonominin işleyişini ilgilendiren kurallar ve politikaların sıklıkla değiştirilmesi, devletin ve siyasetin ekonomideki merkezî konumunu sürdürmesi üzerinde duruyor.

**Mehmet Ö. Alkan**, yani benim hazırladığım bölüm 100 yıllık Türkiye siyasal tarihinin özeti niteliğinde. "Atatürk cumhuriyeti", "Millî Şef cumhuriyeti", "Demokrat Parti cumhuriyeti",

ti”, “Darbelerin cumhuriyeti”, “12 Eylül cumhuriyeti” ve “AKP cumhuriyeti” başlıklarıyla altı alt-döneme ayırarak ele aldım. Hem genel hem de her dönemin kendi içinde bütünlük ve bağlamında özelliklerini, siyasal sistemin inşası, rekabeti, çatışma ve gelişmeleri bağlamında bazı olayları öne çıkarırken, bütünsel bağlam nedeniyle bazılarını maalesef kelime olarak bile deyinemedim.

Bu kitabın tamamlamasında çok özel emekleri geçen dostlarım Tanıl Bora ve Kıvanç Yiğit Mısırlı'ya minnettarlığımı ifade etmek isterim. İstisnasız her çalışmamın, yazımın “baş editörü” Kafiye'nin emeklerine ve sabrına ise teşekkür yetmez.

Cumhuriyet'in 100. yılında, farklılıklarımızla, farklı etnik köken, din, inanç, inançsızlık, cinsiyet, cinsel yönelim, fikir ve ideolojilerimizle birlikte ve beraber, barış ve demokrasi içinde, daha adil, özgür ve eşit bir Türkiye'de yaşamak dileğiyle...

*Selamiçeşme, Nisan 2023*